

Democratie in de marges. Het 'middenveld' en mensen zonder papieren.

Thomas Swerts

Inleiding

Sinds Alexis de Tocqueville zich als verwonderde Europeaan op doorreis in het Amerika van de eerste helft van de negentiende eeuw liet ontvallen dat democratie slechts mogelijk gemaakt wordt door een sterke civiele maatschappij¹ heeft deze observatie zich diep in ons collectief denken verankerd. De civiele maatschappij, of wat in Vlaanderen ruwweg sinds de jaren 80 met de nogal ongelukkige term 'middenveld' wordt aangeduid, wordt niet alleen verondersteld de draad te zijn die ons sociale weefsel bij elkaar houdt, maar ook de megafoon die stemmen uit de maatschappelijke onderbuik versterkt alsook de waakhond voor buitensporige overheidsinmenging in de tuin van het publieke leven. Hoewel de eerstgenoemde rol nauwelijks ter discussie staat, zijn het vooral de twee laatste rollen die het 'middenveld' met hoe langer hoe minder overtuiging speelt. Recente bijdrages in dit tijdschrift hebben aangetoond hoe de Belgische staat ondanks de ontzuiling en de indertijd bejubelde opkomst van de 'nieuwe sociale bewegingen' haar greep rond het veld tussen haarzelf en de burger heeft verstrakt. De verregaande 'verstaatsing' van het middenveld heeft dan ook als gevolg dat de term 'middenveld' – mede door eigen toedoen – letterlijk overbodig is gemaakt. Hoe de afhankelijkheid van overheidssubsidies, de omarming van een cliëntelistische marktlogica en de onkritische overname van operationele methodieken, managementstructuren en werkwijzen dit proces – door anderen depolitiserend genoemd – versneld hebben, werd reeds elders uitvoerig uiteengezet². Wat volgens mij echter onvoldoende belicht wordt in de discussie over de politieke teloorgang van het 'middenveld', is waar het verloren gewaande emancipatorisch en democratisch potentieel van de civiele maatschappij dan wel gelocaliseerd moet worden.

In deze bijdrage argumenteer ik dat dit potentieel zich niet zozeer binnen gevestigde 'middenveldorganisaties' bevindt, maar eerder in autonome zelforganisaties die opereren in de marges van de democratie. Het is in

de kleine initiatieven van diegenen die niet alleen uitgesloten, maar zelfs niet erkend worden als politieke actoren door de staat, dat het potentieel voor democratiserende actie gezocht moet worden. In tegenstelling tot de voluntaristische stelling dat alle actoren in het middenveld aan *Politiek met een grote P* kunnen doen als ze er maar de moed voor kunnen opbrengen, argumenteer ik dat zelfpolitiserend door het sectoraal beoefenen van een collectieve mea culpa ontorekend

Het is in de kleine initiatieven van diegenen die niet alleen uitgesloten, maar zelfs niet erkend worden als politieke actoren door de staat, dat het potentieel voor democratiserende actie gezocht moet worden.

is. Als het in vraag stellen van de huidige maatschappelijke orde het hoofddoel is en de civiele maatschappij het instrument waarmee dit kan gebeuren, dan moet er een meer onderbouwde reflectie plaatsvinden over wie het best geplaatst is om rechtmatig vragen van deze aard te stellen. Niet diegenen die reeds ingeschakeld en geïncorporeerd zijn binnen beleidsnetwerken, maar zij die het radicale 'buiten' van deze netwerken belichamen, vormen de speerpunt van maatschappelijke verandering. Anders gezegd: de democratie zit in de marges, of, in de marges zit democratie. Dit staat niet gelijk aan beweren dat de organisaties die het traditionele 'middenveld' bevolken überhaupt geen rol te spelen zouden hebben binnen een progressieve sociale beweging. Maar dit heeft wel implicaties voor de discussie rond de (her)invulling van haar rol en het herdenken van haar politieke opdracht.

De strijd voor erkenning van mensen zonder papieren in België en de interne conflicten rond representatie die de afgelopen jaren binnen de beweging woedden, zijn een perfecte casus om deze stelling verder te onderzoeken. Ik put hierbij uit vier jaar sociologisch onderzoek, verricht bij activisten zonder papieren in het kader van mijn doctoraatsthesis.

De politisering van de sans-papierskwestie

Op 22 maart 1974 hield een groep Marokkaanse en Tunesische mensen zonder papieren een van de eerste hongerstakingen op Belgisch grondgebied in Schaarbeek³. Hun eis tot regularisatie werd niet gehoord en alle deelnemers werden het land uitgezet. Na protest vanuit het middenveld kwam het daarna alsnog tot een collectieve regularisatie van meer dan 7000 arbeiders. De als eenmalig geconcipeerde regularisatie werd gecombineerd met de migratiestop, een poging vanwege de staat om de feitelijke instroom van migranten weg te denken door haar discursief te ontkennen. In de tussentijd werd de *Migratiewet* van 1980 aangenomen, die de toetssteen voor het Belgisch migratiebeleid van de komende decennia zou vormen. De afwezigheid van duidelijke criteria omtrent regularisatie in de wet zou het centrale strijdpunt van de beweging vormen in de jaren nadien. Het duurde tot ver in de jaren 90 vooraleer de kwestie van de sans-papiers de Belgische politieke agenda zou beheersen.

De tragische dood van Semira Adamu op 22 september 1998 werd aangewend om het publieke debat rond de rechten van mensen zonder papieren aan te zwengelen. In deze eerste fase van de beweging, die uiteindelijk zou uitmonden in de regularisatiecampagne van 1999, speelden gevestigde middenveldorganisaties een voortrekkersrol. Nog voor de crisis rond Adamu losbarstte, had de koepelorganisatie CIRÉ reeds een campagne opgezet met de titel *Laten we een gezicht geven aan mensen zonder papieren*⁴. De campagne werd gesteund door een coalitie van 32 organisaties die zich verenigd hadden in de Nationale Beweging voor de Regularisatie van Mensen zonder papieren en Vluchtelingen (MNRSPR). Het was tevens op initiatief van CIRÉ dat de eerste bezetting plaatsvond van de Begijnhofkerk in Brussel, door een groep Congolese vluchtelingen in oktober 1998. De bezetting zou voortduren tot in november 2000. Een maand na de

De rol van gevestigde middenveldorganisaties in het politiseren van de sans-papierskwestie was van cruciaal belang. Door hun ervaring met het voeren van campagnes, outreach en beleidsonderhandelingen lanceerden zij het regularisatie-debat..

start van de bezetting waren reeds meer dan 300 mensen zonder papieren betrokken bij kerkbezettingen in Brussel, Antwerpen, Bergen, Verviers, Charleroi en Luik.

De rol van gevestigde middenveldorganisaties in het politiseren van de sans-papiers-kwestie was van cruciaal belang. Door hun ervaring met het voeren van campagnes, outreach en beleidsonderhandelingen lanceerden zij het regularisatiedebat. Op die manier faciliteerden zij de initiële toegang van mensen zonder papieren tot de politieke arena. Maar de voortrekkersrol die deze organisaties speelden, leidde ook al snel tot interne conflicten. De *omzendbrief Van Den Bossche* van december 1998 beloofde om een commissie voor regularisatie op te richten, hiermee ten dele tegemoetkomend aan de eisen van de MNRSPR. De wetgevende maatregelen verdeelden mensen zonder papieren echter in migranten die meer en minder 'regulariseerbaar' waren. Hiermee gingen de bezetters van de Begijnhofkerk niet akkoord. De spanningen tussen de gevestigde middenveldorganisaties en de sans-papiers – die zij pretendeerden te vertegenwoordigen – namen dan ook toe.

Na de verkiezingen werd een regenboogcoalitieregering ingehuldigd die in december 1999 een tweede grootschalige regularisatiecampagne op poten zette. Door de gehanteerde criteria en het tijdelijk karakter van deze maatregelen, viel een significant deel van de sans-papiers uit de boot. Eén van de leiders van de bezetters verwoordde hoe het bereikte compromis tussen de MNRSPR en de regering tot verdeling binnen de beweging leidde⁵:

Wij zijn nooit de vaandeldragers geweest van de leer die door het middenveld gepredikt wordt.

Zij beschouwden ons als kinderen en zij geloofden dat wij niet begrepen wat er gaande was. Maar de kerk bleef bezet, nadat de wet was aangenomen. Zelfs toen het dossier gesloten was voor het beleid, ging de beweging verder. [...] De verenigingen, de staatsveiligheidsdienst en de politieke partijen, ze hebben allemaal een akkoord bereikt, zonder na te denken over het feit dat het niet zou kunnen leiden tot het verkrijgen van papieren voor de sans-papiers, behalve voor een minderheid.

Autonomie en zelforganisatie

In de nasleep van de regularisatie namen verschillende collectieven en kleinere organisaties afstand van de MNRSPR onder de slogan *Rentrez chez vous, on s'occupe de tout!*. Het algemene gevoel, zoals het door SOS Sans-papiers verwoord werd, was dat de 'verantwoordelijke en realistische' middenveldorganisaties in naam van de sans-papiers hadden onderhandeld op een manier die bezwaarlijk democratisch te noemen was⁶. Het is in dit klimaat dat de eerste zelforganisaties werden opgericht. In 2001 werd de bezette ambassade van Somalië omgedoopt tot de 'Universele Ambassade' door een groep mensen zonder papieren gelieerd aan de Begijnhofkerk. Hun werking bestond uit het geven van taallessen, voorzien in kinderopvang, verlening van juridische steun en organisatie van culturele activiteiten. Mohammed, leider van het initiatief, legde uit dat hun doel niet humanitair noch dienstverlenend, maar politiek was⁷:

De dag dat de mensen zonder papieren hun strijd in hun eigen handen zullen nemen, alleen dan zullen we in staat zijn om vooruitgang te boeken. Ik maak vaak de vergelijking met de strijd tegen de slavernij, die afgeschaft is geworden toen de slaven zelf hun lot in eigen handen namen. Zij zijn degenen die het meest betrokken zijn; zij moeten de strijd dragen. [...] Mensen van buitenaf zullen nooit nog in staat zijn om hen te vertellen welke problemen ze moeten aanpakken. Het zijn de mensen zelf die de oplossingen voor hun problemen moeten vinden. Dat is vandaag gebeurd.

In de periode tussen 2001 en 2003 werden tal van kleine, lokale initiatieven van en voor mensen zonder papieren opgericht, gesteund door kerkgemeenschappen, studentengroepen, artiesten en buurtbewoners. Op deze manier werden alternatieve netwerken van steun gecreëerd buiten de gevestigde middenveldorganisaties om. Dit betekent echter niet dat deze organisaties zelf zich onbetuigd lieten. In 2002 creëerden de protagonisten van het MNRSPP het Forum Asiel en Migratie (FAM); een forum dat ongeveer 120 organisaties samenbracht rond een zelsamengesteld eisenpakket. Maar de echte stimulans om de beweging weer tot leven te wekken kwam van mensen zonder papieren zelf.

In mei 2004 werd de zelforganisatie Unie voor de verdediging van mensen zonder papieren (UDEP) opgericht, met als expliciet doel de regularisatie van 'alle mensen zonder papieren, zonder uitzondering'. Zoals een van de oprichters het verwoordde, stonden autonomie en zelfrepresentatie centraal⁸:

'Na drie maanden van vergaderingen, aan het einde van de zomer van 2004, begon het idee vorm te krijgen om een soort van vereniging, beweging, groep voor mensen zonder papieren op te richten. We waren toen met zeven en we wilden een strijd lanceren voor en door de sans-papiers. Vanaf het begin waren we erg bezorgd over deze 'voor' en 'door'. In dit opzicht was ons doel toen al duidelijk: We wilden dat mensen zonder papieren hun angst en inertie achter konden laten, samen konden komen en konden vechten voor hun rechten.'

UDEP kreeg fondsen van de organisatie Bruxelles Laïque om lokale bureaus te openen in Brussel, Charleroi, Antwerpen, Gent en Leuven, wat aantoonde hoe steun vanuit middenveldorganisaties wel degelijk tot meer zelfrepresentatie kan leiden. Tegen juni 2006 vonden er kerk- en andere bezettingen plaats op 46 verschillende locaties. Bovendien diende UDEP-Bruxelles samen met Ecolo een wettekst in het parlement in en spraken twee UDEP-vertegenwoordigers als eerste mensen zonder papieren de Belgische volksvertegenwoordigers toe. Een univum. Zij hadden voor hen de volgende boodschap⁹:

'We zijn duizenden mensen uit de hele wereld die vaak al meerdere jaren in België leven. Wij leven met u, naast u. Niets scheidt ons, behalve dat we geen papieren hebben. Wij zijn mannen, vrouwen en kinderen vergelijkbaar met elke andere persoon. Onze situatie van het niet hebben van papieren is niet geschreven op ons voorhoofd. Je ontmoet ons elke dag zonder het te weten. [...] De regering en het parlement moeten dus hun waarden kiezen. Ofwel solidariteit, humanisme, democratie en rechtvaardigheid, en in dit geval stemt het parlement een wet die duidelijke en permanente criteria voor de regularisatie van mensen zonder papieren vastlegt. Of de angst voor anderen,

de hypocrisie van economische exploitatie van mensen zonder papieren en de angst voor de confrontatie met extreemrechts en hun stellingen en in dat geval volhardten de regering en het parlement in hun weigering om een dergelijke wet te bespreken.'

Ondanks het historisch karakter van deze interventie voor de commissie tot herziening van de migratiewet van 1980 bleef de wet ongewijzigd. Intussen kwamen de spanningen tussen middenveldorganisaties en zelforganisaties weer bovendrijven. De sans-papiers vonden dat het FAM het momentum, bereikt door hun acties, misbruikten om de eigen agenda te kunnen doordrijven. Het uitblijven van de regeringsformatie verhinderde echter dat nieuwe beleidsinitiatieven konden worden genomen.

Nochtans was 2008 een symbolisch jaar voor de sans-papiers. Tien jaar na de tragische dood van Semira Adamu en de eerste bezetting van de Begijnhofkerk was hun belangrijkste eis, het inschrijven van permanente regularisatiecriteria in de wet, nog steeds niet ingewilligd. Een nieuwe golf van kerkbezettingen werd daarom georganiseerd met steun van de vakbonden. Meer dan 150 mensen zonder papieren bezetten de Begijnhofkerk, de plaats waar het voor vele van hen begon. Kerken in Vorst en Elsene volgden. Na hongerstakingen die opliepen tot 56 en meer dan 70 dagen kregen 900 bezetters papieren. Meer dan een poging van de overheid om het protest de kop in te drukken was dit niet, aangezien geen structurele maatregelen genomen werden.

Toen in maart 2008 Annemie Turtelboom aangesteld werd als minister voor Migratie en Asiel, werd niet veel later een collectieve regularisatie aangekondigd per omzendbrief. De criteria van de omzendbrief kwamen amper tegemoet aan de verzuchtingen van de middenveldorganisaties geleid door het FAM, dat nochtans sinds de zomer van 2007 rond de onderhandelingstafel had gezeten met informateur Didier Reynders. Een tiental maanden na de omzendbrief zouden een 230 sans-papiers nog maar eens hun toevlucht zoeken tot de Begijnhofkerk, gesteund door een optocht van een 1000-tal sympathisanten.

Toen Turtelboom plaats moest maken voor de nieuwe staatsecretaris voor Asiel en Migratie Wathelet werden nieuwe regularisatiecriteria, zoals een lange asielprocedure, families met schoolgaande kinderen, dringende humanitaire redenen en medische redenen ingeschreven in *artikel 9bis* van de *Migratiewet*. Maar het criterium voor duurzame lokale sociale banden zou slechts voor een beperkte periode tussen 15 september en 15 december 2009 van kracht zijn. In de praktijk betekende dit dat een grote groep mensen zonder papieren niet in aanmerking zou komen. Het bereikte compromis tussen de middenveldorganisaties en de overheid zette hiermee nogmaals de scheidingslijn extra in de verf tussen diegenen die regularisatie 'verdienen' – doorgaans vluchtelingen – en zij die ze niet verdienen – doorgaans arbeiders zonder papieren, tewerkgesteld in de informele stedelijke economie.

In wiens naam? De kwestie van representatie

De regularisatie van 2009 luidde een periode van demobilisatie, onzekerheid en fragmentatie in voor de beweging van mensen zonder papieren. Duizenden mensen moesten verschillende jaren wachten om uiteindelijk een negatief antwoord vanwege

de overheid te krijgen. Dit was vooral het geval voor hen die een aanvraag tot regularisatie via een arbeidsvergunning – de beruchte *Permis B* – hadden ingediend. Om in aanmerking te komen moesten aanvragers een werkcontract voor minimum één jaar kunnen voorleggen. Dit leidde tot malafide praktijken waarbij werknemers in een preciaire situatie voor hoge bedragen contracten kochten van werkgevers om toch maar in aanmerking te kunnen komen. Uit onvrede met deze preciaire situatie werd een collectief opgericht van mensen die een aanvraag hadden lopen. Zoals zo vaak voordien waren het kleine organisaties, gelieerd aan de Begijnhofkerk en het leiderschap van priester Daniel Alliët die de nodige ruimte creëerden voor de zelforganisatie van de sans-papiers. De opbouwwerkers van Pigment en Link-Meeting speelden een cruciale rol in het faciliteren van de organisatie en representatie *van* mensen zonder papieren *voor* en *door* mensen zonder papieren. De lokalen van Het Anker werden ter beschikking gesteld voor de wekelijkse vergaderingen van het collectief. Het is hier dat ik vanaf 2011 als participierend observator mee vergaderde, marcheerde en betoogde. Ik was er getuige van hoe een kleine groep mensen zich trachtte open te stellen voor alle mensen zonder papieren, ongeacht hun achtergrond. Hoe ze trachtten nieuwe actievormen te ontwikkelen door te experimenteren met politiek theater, civiele ongehoorzaamheid en het organiseren van *Assemblées Populaires* om zo een doelpubliek te bereiken dat via traditionele kanalen nooit bereikt wordt. En hoe deze mensen zonder papieren worstelden om hun eigen stem vorm te geven en te kunnen behouden wanneer ze andere actoren uit het middenveld bij hun strijd wilden betrekken.

Wat ik bovenal van mijn twee jaar bij het Collectif Sans-Papiers Belgique (SP-Belgique) zal onthouden is de ongelooflijke moed en het doorzettingsvermogen van deze activisten – en al diegenen die hun steunen – om te blijven zoeken naar mogelijke openingen, opportuniteiten, oplossingen en creatieve manieren om hun eisen gehoor te laten vinden in een politiek klimaat dat nauwelijks als bevorderlijk, zo niet als repressief kan omschreven worden. De weigering van staatssecretaris Maggie de Block om zelfs maar te praten met de 23 sans-papiers die er in 2012 een hongerstaking van maar liefst 102 dagen hadden opzitten, spreekt boekdelen. Ook de recentere politieraids tijdens de betogingen van Afghaanse asielzoekers bevestigt dit alleen maar. Desalniettemin fungeerde SP-Belgique voor deze mensen zonder papieren als een plaats van hoop; een *safe space* waarin papieren er voor even niet meer toe doen en waar ze zichzelf als burgers kunnen voorstellen en gedragen. Het is door de participatie in acties zoals de Europese mars van mensen zonder papieren in 2012, waarbij 150 sans-papiers op een maand tijd 1900 km overbruggen, zeven grenzen overstaken en protesten in meer dan 20 steden orkestreerden om zo het recht op ‘vrijheid van circulatie en installatie’ te eisen in het Europees parlement, dat deze mensen politieke subjecten worden. Waar zij voordien vaak geïsoleerd en in angst voor arrestatie leefden, treden zij via dergelijke zelforganisaties toe tot een gemeenschap van gelijken waarin zij opnieuw kunnen ervaren hoe het voelt om zelf het heft in handen te nemen.

Op talrijke momenten tijdens mijn onderzoek werd ik echter ook geconfronteerd met de frustratie en het wantrouwen ten opzichte van het middenveld die sterk leven onder mensen zonder papieren. Hoewel de materiële, symbolische en politieke steun van deze organisaties broodnodig is om een brede sociale beweging te vormen, zijn de sans-papiers steeds op hun hoede voor de kost die deze steun met zich meebrengt.

Het terugkerende dilemma van representatie werd mij nergens zo duidelijk als tijdens de organisatie van de nationale mars van de sans-papiers in 2013. Een kerngroep van SP-Belgique leden en *soutiens* hadden een aantal weken samengezeten om deze mars voor te bereiden naar het model van de voorgenoemde Europese mars. Een aantal strategische steden zouden worden aangedaan in een poging om een nationale beweging van de grond op te bouwen. Een paar weken voor de mars werd SP-Belgique uitgenodigd voor een vergadering georganiseerd door een groep gevestigde middenveldorganisaties die vooral voor 2009 betrokken waren geweest binnen de beweging. Het doel van de vergadering, zoals de voorzitter uitlegde, was de volgende: 'We moeten een beweging rond mensen zonder papieren oprichten en wij zijn hier vandaag om het startschot te geven'. Vervolgens werd het plan voorgesteld om een 'Front van Migranten' op te richten die de kwestie van de sans-papiers opnieuw op de kaart moest zetten. Een zogenaamde 'woordvoerder' van de sans-papiers werd ingeleid door de organisatoren van de vergadering met als doel de steunbetuiging van de *grassroots* voor het voorstel te illustreren. Voor de aanwezige leden van SP-Belgique betekende de vergadering een ontkenning van hun collectieve acties van de voorbije twee jaren. Bovendien zagen zij de nationale mars als hun manier om eenzelfde doel te bereiken. Wanneer een SP-Belgique lid vroeg 'of de sans-papiers een stem hebben in dit platform' werden de problemen

met de sans-papiers binnen de beweging rond de regularisatie van 2009 aangehaald en werd er benadrukt dat 'de aanwezige organisaties jaren ervaring hebben in het veld'. Achteraf zat ik samen met enkele leden om te bespreken hoe zij hierover dachten. Fariss vertelde mij dat 'de sans-papiers beweging niet bestaat in de hoofden van het middenveld, zij vragen 'waar zijn de sans-papiers?' om dan te kunnen zeggen dat er geen beweging is en zo de beweging politiek te recupereren.' Of zoals Abas het ooit verwoordde 'niemand spreekt met de sans-papiers, maar iedereen denkt dat ze een expert zijn over de sans-papiers.'

Het is door participatie in acties zoals de Europese mars van mensen zonder papieren in 2012 dat deze mensen politieke subjecten worden. Waar zij voordien vaak geïsoleerd en in angst voor arrestatie leefden, treden zij via dergelijke zelforganisaties toe tot een gemeenschap van gelijken waarin zij opnieuw kunnen ervaren hoe het voelt om zelf het heft in handen te nemen.

Een pleidooi voor meer 'marginale' democratie

Deze korte en, toegegeven, onvolledige geschiedenis van de beweging rond mensen zonder papieren scherpt de vraag rond de politieke opdracht van het middenveld verder aan. Wat deze casus toont is dat middenveldorganisaties door hun inbedding in beleidsnetwerken, hun afhankelijkheid van overheidssteun en hun geprofessionaliseerde organisatiestructuur weliswaar een zekere mate van politieke slagkracht hebben, maar dat de manier waarop deze slagkracht wordt ingezet daarom niet noodzakelijk democratisch hoeft te zijn. De kiemen van een ontluikende democratie worden eerder gepland in de marges, in de kleine initiatieven die, met de steun van opbouwwerkers, buurtbewoners en geëngageerde burgers, ruimte bieden aan geprecariseerde medemensen om zichzelf te organiseren en hun rechten te verdedigen. We moeten afstappen van het welbekende en wijdverspreide discours, gehanteerd binnen middenveldorganisaties, dat mensen zonder stem door het middenveld 'een stem krijgen'. Zoals ik hierboven heb aangetoond, hebben deze 'stemlozen' wel al vaak een stem, al is het zo

dat wat deze zegt niet altijd overeenstemt met wat gevestigde middenveldorganisaties voor ogen hebben.

Conflicten over representatie zijn eigen aan elke sociale beweging. Ook tijdens mijn onderzoek aan de andere kant van de Atlantische Oceaan, meer bepaald in Chicago, werd ik er attent op gemaakt hoe moeilijk het is om de (zelf)-representatie van precare subjecten zoals mensen zonder papieren te verzekeren. Toch zag ik hier ook hoe het anders kan. Ik zag namelijk dat een grote coalitie-organisatie als de Illinois Coalition for Refugee and Immigrant Rights (ICIRR) er wel in slaagde om standpunten tegen de overheid in te nemen en om allianties met zelforganisaties te sluiten met respect voor het behoud van hun autonomie. Het feit dat de overgrote meerderheid van hun fondsen niet van de overheid komt, speelt hier zeker een rol. Maar het gaat hier niet alleen om financiële autonomie, maar ook om een geestelijke autonomie. De paternalistische reflex die zo kenmerkend is voor veel zelfverklaard 'progressieve' middenveldorganisaties in België maakt hier namelijk plaats voor een sterk geloof in het stimuleren van gemeenschappen om zich van onderuit te organiseren en zichzelf te representeren in het publieke debat. Zo werd in de staat Illinois een wetgeving ter bevordering van lokale rechten aangenomen die met ICIRR's steun opgesteld en onderhandeld werd door jongeren zonder papieren zelf. Hoewel een grote actor in het 'middenveld' het proces dus mee in goede banen leidde, waren het deze jongeren zelf die de toon van hun acties, hun eisenpakket en hun vertegenwoordiging konden bepalen.

Wat ons terugbrengt bij het vraagstuk van het verloren gewaande democratisch en emancipatorisch potentieel van het 'middenveld'. Echte maatschappelijke verandering moet noodzakelijkerwijs gedragen worden door subjecten in de marges; door de individuen, groepen en gemeenschappen die letterlijk aan de grenzen staan. Ik doel hier niet enkel op fysieke en materiële grenzen, maar bovenal op symbolische grenzen; de grenzen die bepalen hoe burgerschap, democratie en de natie worden omlind en – tezelfdertijd – ingevuld. Alleen hun strijd kan deze grenzen openbreken om tot een meer rechtvaardig samenlevingsmodel te komen. Zij zijn in deze zin de ondergeprivilegerde geprivilegerden, de uitgelezen en aangewezen dragers van sociale transformatie. Zwevend tussen erkenning en niet-erkenning belichamen zij het soort politieke eisen en collectief handelen dat tot een nieuw samenleven kan leiden. In hun acties, die noodgedwongen in de achterkamers van de samenleving worden voorbereid, kunnen we de contouren zien doorschemeren van een nieuw burgerschap gestoeld op democratische participatie en solidariteit.

Ik voer daarom een pleidooi voor een meer 'marginale' democratie. Om de praktijken die nu enkel nog in de marges beoefend worden te verbreden en te veralgemenen als stimulans voor de vernieuwde opdracht van het maatschappelijke 'middenveld'. Om de 'verstaatsing' van het middenveld zo veel mogelijk terug te dringen, zo niet om te keren tot een 'vermaatschappelijking'. En om paternalisme, vormelijk gedicteerde maar feitelijk inhoudsloze professionalisering en financiële afhankelijkheid van de overheid te vervangen door een kritische houding, de collectieve organisatie van gemeenschappen van onderuit en autonomie.

Wanneer middenveldorganisaties zich in deze politiek woelige tijden verenigen in verzet tegen de beleidsplannen van deze regering, moet de rekrutering voor dit verzet dan ook verder reiken dan de loon- en ledenlijsten van deze organisaties. In die zin sloeg

Bleri Lleshi wat mij betreft de spijker op de kop tijdens zijn speech op de lancering van Hart boven Hard in Brussel door te stellen dat het middenveld ook zelf heeft bijgedragen aan de huidige impasse. Terugkerend naar een beeld dat ik eerder gebruikt heb: het middenveld bevindt zich in een unieke positie om als maatschappelijke megafoon te dienen; om haar middelen, kennis en netwerken in te zetten teneinde de stemmen van de geprecariseerden, die nu al het meest getroffen zijn en ongetwijfeld het hardst getroffen zullen worden door de aangekondigde regeringsmaatregelen, te *versterken*. Het gaat hier dus noch om 'vertalen', noch om 'inluisteren', maar *versterken*. Alleen als het 'middenveld' deze rol omarmt kan ze haar emancipatorisch potentieel waarmaken. Zodat de link tussen democratie en de civiele maatschappij in ere hersteld kan worden.

Bio

Thomas Swerts behaalde recent zijn doctoraat in de sociologie aan de University of Chicago. Hij werkt momenteel aan een boek rond 'niet-burger-burgerschap' en het activisme van mensen zonder papieren in Chicago en Brussel.

Eindnoten

1. Zie Alexis de Tocqueville (2000). *Democracy in America* (Harvey Mansfield and Delba Winthrop, trans., ed.) Chicago: University of Chicago Press.
2. Zie Pascal Debruyne & Bart Van Bouchaute (2014). 'De bestaande orde verstoren. Over de politieke opdracht van het middenveld.' In *Oikos* 69 (2): 19-31.
3. Inter-Environment. 03/29/2010. 'Les sans-papiers en Bruxelles hier, aujourd'hui et demain.' in Bruxelles en Mouvement.
4. CIRÉ. 2006. *Donnons un Visage aux Sans-Papiers*. CIRÉ: Bruxelles. [<http://www.cncd.be/IMG/pdf/donnons-un-visage-aux-sans-papiers.pdf>].
5. Pickels, Antoine. 2002. *À la Lumière des Sans-Papiers*. Brussels: Editions Complexe: 249. (Eigen vertaling)
6. CCLE. 02/14/99. 'Le MNRSP, un facteur de division!' [libertaire.pagesperso-orange.fr/archive/99/214-fev/sanpap4.htm]
7. SAP. 04/15/04. 'De Universele Ambassade.' [www.sap-rood.be/] (Eigen vertaling)
8. Ongepubliceerd manuscript over de geschiedenis van UDEP. (Eigen vertaling)
9. UDEP, 05/31/05. 'Audition CCLEueville (2000). icago Press.manuscript over de geschiedenis van UDEP.d.' practices; use of emotional resonancee help of theidans le cadre de l'examen du projet de loi Dewael à la commission de l'Intérieur de la Chambre des représentants.' [udep.blogspot.com] (Eigen vertaling)